

Az 1990. évi parlamenti választások politikai földrajzi tapasztalatai

KOVÁCS ZOLTÁN

Bevezetés

Amikor az Országos Választási Bizottság nyilvánosságra hozta a Magyar Köztársaság 1945 utáni, első szabad országgyűlési választásainak eredményeit, sok minden tisztázódott. A választási eredménylista megmutatta, melyek azok a politikai pártok, amelyek programjukkal, választási kampányukkal, esetleg vezetőik személyes varázsával a legnagyobb hatást érték el a szavazatokért folytatott küzdelemben, szemben azokkal, akik kudarcot vallottak a megmérettetésben.

Rendes körülmények között a választások funkciója a kormányon lévő politikai párt (vagy pártok) megerősítése, ill. megbuktatása, a politikai viszonyok időről-időre történő korrekciója. Jelen esetben azonban nem egy kormány megerősítése vagy menesztése volt a cél, hanem a hosszantartó rendszerváltás záróaktusaként a magyar társadalom politikai tagolódásának szondázása, egy új politikai struktúra manifesztálódása. A politikai tagolódást jól kifejező választási magatartás társadalmi és politikai hátterével elsősorban a szociológia és a politológia foglalkozik, míg annak területi aspektusait a politikai földrajz egyik ága, a választási földrajz vizsgálja.

A választási földrajz nemzetközi szakirodalmában bővelkedik a különböző országok helyhatósági és parlamenti választásaival foglalkozó esettanulmányokban, de emellett szép számmal találunk általános elméleti összegzést nyújtó műveket is. Az első ilyen nagyobb lélegzetű munka a francia A. SIEGFRIED-nek, a választási földrajz atyjának a tollából származik „Géographie Électorale de l'Ardèche sons la III République” (1949) címen. Ezt követően még számos meghatározó jelentőségű kötet látott napvilágot (PRESCOTT, J.R.V. 1972; BUSTEED, M.A. 1975; TAYLOR, P.J.—JOHNSTON, R.J. 1979) ebben a témában.

A választási földrajz nemzetközi irodalmát az angolszász geográfia dominanciája jellemzi, s ez korántsem tudható be a véletlennek. Különösen az angol R.J. JOHNSTON elmúlt negyedszázados, igen termékeny munkássága érdemel említést (JOHNSTON, R.J. 1986a, 1986b, 1987, 1988; JOHNSTON, R.J.—HONEY, R. 1988), de mellette brit politikai földrajzosok egész generációja nőtt fel időközben (TAYLOR, P.J. 1985; SAVAGE, M. 1987). Az angol mellett az észak-amerikai iskola publikációs eredményei is figyelemre méltóak (ARCHER, J.C. 1988; MARTIS, K.C. 1988).

Más országok választásföldrajzi publikációit vizsgálva tanulmányok sora foglalkozott többek között a holland (JOHNSTON, R.J. et al. 1983; PASSCHIER, N.P. 1987), a belga (VANLAER 1984), a francia (LACOSTE, Y. 1986) és az új-zélandi (JOHNSTON, R.J.—HONEY, R. 1988) választásokkal az elmúlt évtizedben, de napvilágot láttak az első Szovjetunió-beli eredmények is (BEREZKIN, A.V. et al. 1989).

Jóllehet, a hazai választásokkal foglalkozó szakirodalom meglehetősen gazdag, mégis kevés olyan tanulmány található közöttük, amely a választási eredmények térbeli eltéréseit is figyelembe venné, avagy vizsgálná. Az eddig megjelent munkák többsége vagy az 1945 előtti választások történelmi hátterét elemzi (BALOGH S. 1975, 1984; GERŐ A. 1988; KOSÁRY D. 1985), vagy csupán a választási statisztika felhasználásának kérdéskörére szorítkozik (KONKOLY T. GY. 1927; MÁDAI L. 1947; RUSZKAI M. 1959).

Az 1990-es parlamenti választásokkal kapcsolatban már eddig is jónéhány tanulmány és elemzés látott napvilágot a hazai (KÓLOSI T. et al. 1990) és nemzetközi szakirodalomban (LOMAX, B. 1990), bár ezek között kevés olyan akad, amely használható információt nyújtana a választások földrajzi konzekvenciáira vonatkozóan

(KOVÁCS Z. 1990; SZOBOSZLAI GY. 1990). Ezért tanulmányunk elsődleges célja az volt, hogy az 1990. évi választások eredményei alapján, egy politikai földrajzi képet vázoljunk fel hazánkról, miközben meghatározzuk a népesség politikai aktivitásában és a választók pártpreferenciájában fellelhető területi különbségeket.

A választások történelmi előzményei

Az 1990. évi parlamenti választások eredményeinek helyes értelmezésénél és a választási rendszer megítélésénél nem hanyagolható el a választójog és a választási tradíciók történelmi vetületének ismerete sem. Magyarországon 1848 óta a közvélemény egyik központi politikai kérdése az arányos népképviselést, az általános és titkos választójog ügye. A problémának jelentős földrajzi vonzata is van, mivel meghatározza, hogy mely terület hány képviselőt juttathat a parlamentbe, s ezáltal mennyire tudja érdekeit a nagy politika szintjén érvényesíteni. A választójog egyebek mellett rendelkezik a szavazásra jogosult népesség köréről, a választhatóság feltételéről, a szavazás mikéntjéről és a választókerületek kiterjedéséről is.

Magyarországon a polgári típusú parlamenti demokrácia gyökerei 1848-ig nyúlnak vissza, azt megelőzően az országgyűlés rendi jellegű volt. A választásra jogosultak aránya 1848 előtt még a lakosság 2%-át sem érte el, mivel a szavazásra jogosult nagykorú nemes férfiak száma mindössze 154 ezer volt, az ország akkori, kb. 10 millió lakosával szemben (KOSÁRY D. 1985).

Az 1848 és 1945 között érvényben lévő választójogi törvények (összesen kilenc) - igaz, a rendnél finomabb formában - különféle cenzusok (pl. vagyoni, műveltségi stb.) révén ugyancsak korlátozták a választásra jogosult állampolgárok számát. Az életkor, mint a választójog egyedüli feltétele csak elég későn, 1945-ben valósult meg hazánkban.

Az első polgári „népképviselői” választási törvény az 1848. évi V. törvény volt, amely az európai polgári forradalmak hatására jött létre, s a választók számát egyszerre négyszeresére emelte. A törvény szerint választásra jogosultak azok a 20. évüket betöltött férfiak, akik vagy meghatározott birtokkal (ház, föld), ill. jövedelemmel rendelkeztek, vagy meghatározott iskolai végzettségük volt. Az 1848-as országgyűlésnek korszakalkotó jogszabálya volt ez a törvény, s ha nem is jelentette a demokrácia teljes megvalósulását, mégis jelentős előrelépésnek tekinthető az ország demokratikus fejlődésében.

A szabadságharc bukása után a parlamentarizmus megszűnésével a választójog kérdése is jó időre lekerült a napirendről, hogy azután 1867-től tovább folytatódjon a küzdelem egy új, demokratikusabb választójogért. A Kiegyezés utáni első választójogi törvény az 1874. évi XXXIII. törvény számos ponton szigorította az 1848-as választási jogszabályt, s így ahhoz képest némi visszalépést jelentett. Kimondta pl. a szavazás nyilvános jellegét, az adóhátalék jogfosztó hatását, így nem csoda, hogy míg a népesség 1870-től 1890-ig közel 1,5 millió lakossal, vagyis 11%-kal nőtt, addig a választók száma 44 ezerrel, tehát 5%-kal csökkent (RUSZKAI M. 1959).

Az 1913. évi XIV. törvény 24 évről 30 évre emelte a választójogosultság határát s tovább szigorította a választójogot. A sors fintora, hogy e törvény alapján országgyűlési képviselőválasztásra sohasem került sor a világháború kitörése miatt. Elődeihez hasonlóan ez a törvény is megfeledezett a nők választójogáról, bár megjegyzendő, hogy az I. világháborút megelőzően sok, nálunknál nagyobb parlamenti hagyománnyal rendelkező országban sem jutottak szavazati joghoz a nők (Angliában pl. csak 1918-tól). Megállapítható az is, hogy amíg a nyugat-európai országok választójogi törvényeiben elsősorban az ími-olvasni tudáson volt a hangsúly, addig nálunk az I. világháborúig a választójogi cenzus inkább a vagyoni helyzethez kötődött. Ennek következtében az analfabéták aránya a magyarországi választók között 1914 előtt elég magas (17%) volt. Az 1918. évi XVII. törvény - melynek alkalmazására szintén nem került sor - rendelkezett először az ími-olvasni tudás feltételéről, de az sem abszolút értelemben, csak más feltételekkel kombinálva.

A dualizmus kori magyar választójogi törvények szigorát és korlátozó jellegét jól mutatja, hogy 1904-ben egy összeírás szerint az akkori Magyarország lakosainak csak 6,2%-a volt választásra jogosult. Ez az arány a legtöbb európai országban hazánknál három-négyszer magasabb volt (pl. Franciaországban 28%, Németországban 22%, Angliában 17%), de a Balkán-félsziget több államában is kiterjedtebb volt a választójog mint Magyarországon.

A Tanácsköztársaság választási törvénye a lakosság 57%-ának adta meg a szavazójogot, s minden túlkapása ellenére jelentős előrelépés volt egy demokratikusabb választási rendszer hazai meghonosításában. Választók lettek, nemre való tekintet nélkül mindazok, akik 18. életévüket betöltötték, így először jutottak szavazati joghoz a nők, a 18 és 24 év közötti fiatalok, az ipari és agrárproletariátus nagy része. Lényeges eltérés volt a korábbiakkal szemben,

hogy a szavazás titkossá vált. A Tanácsköztársaság választójogának kommunista diktatórikus jellegét mutatta azonban, hogy kizárták a szavazati jogból azokat, akik nyereségszerzés céljából bémunkásokat alkalmaznak; akik munka nélküli jövedelemből élnek; továbbá a kereskedőket, lelkészeket és szerzeteseket (HAJDÚ T. 1985).

A Tanácsköztársaság bukását követően ismét szigorodott a választójogi törvény, nőtt a választásból kizáró kritériumok száma. Mindez fokozatosan, lépésről-lépésre ment végbe, mert az uralkodó osztály már nem vehette vissza a Tanácsköztársaság alatt választójogot nyert szegények és nincstelének millióitól a választójogot. 1922-ben már csak a 24 éven felüli, 4 elemi iskolát végzett férfiak, továbbá a 30. életévüket betöltött, 6 elemi végzett nők szavazhattak (PÖLÖSKÉI F. 1985). Ez az új rendelkezés nyomban mintegy 3/4 millióval csökkentette a választásra jogosultak számát. A választás módja már csupán Budapesten, agglomerációjában és a törvényhatósági városokban volt titkos. Gróf Bethlen István, akkori miniszterelnök a „magyar ember nyílt jellemével összeférhetetlenek” tartotta a titkos szavazást.

Az 1925. évi XXVI., de főként az azt követő 1938. évi XIX. törvény a várt kiterjesztés helyett tovább szűkítette a választójogot. Egyedül a műveltségi census szigorítása negyedmillió embert fosztott meg a választás lehetőségétől. A választójog hat évi helybenlakást, a férfiak esetében a 26., a nők esetében a 30. életév betöltését és legalább 6 elemi osztály elvégzését írta elő. Bevezették a többes választójogot. A választók 2/3-a kettős szavazattal (listás és egyéni) rendelkezett, míg a népesség 70%-a egyáltalán nem szavazhatott.

A Horthy-korszak szigorodó választójogi rendelkezései hatására az 1939-ben tartott országgyűlési választásokon közel 400 ezer választásra jogosulttal kevesebb volt, mint 1920-ban, miközben az ország népessége 15%-kal nőtt (1. táblázat).

1. táblázat. A parlamenti választásokon való részvétel főbb adatai, 1920-1990

A választás éve	Népesség száma, 1000 fő	Választójogosultak száma és aránya a népességen belül		A választóke- rületek száma	A választóke- rületek átlagos népessége, fő
		1000 fő	%		
1920	7980	3133	39,3	208	15062
1922	8136	2381	29,3	245	9720
1926	8423	2229	26,5	245	9101
1931	8742	2553	29,2	245	10421
1935	8943	3003	33,6	245	12260
1939	9439	2759	30,4	260	10614
1945	8656	5164	59,7	—	—
1966	10160	7114	70,0	349	20386
1990	10589	7853	74,1	176	44619

A II. világháború befejezése óta kilenc választójogi törvény született hazánkban, ezek közül azonban csak az első és az utolsó igazán érdekes számunkra. A még többpárti demokráciában született 1945. évi VIII. törvény megszüntetett valamennyi korábban érvényben levő választójogi cenzust és 20 évben határozta meg a választójogosság határát. Ez 1953-tól tovább csökkent 18 évre, bár az egypártrendszer keretei között ennek csekély jelentősége volt. Ugyanígy a választási módzatok (lajstromosból egyéni) változása sem jelentett haladást az ország demokratizálódására nézve. Egy plurálisabb rendszer irányába az első komolyabb előrelépést az 1983. III. törvény hozta, amely előírta a kettős vagy többes jelölést.

Az 1990. évi választások politikai előzményei

A többpártrendszer kialakulása Magyarországon

Egy szabad, demokratikus választás során a különböző társadalmi-gazdasági érdekek hordozói a politikai pártok, s ezek jelöltjei küzdenek a választók kegyeiért. Az egypártrendszer keretei között - más politikai alternatíva nem lévén - több jelölt állításának sokáig nem volt értelme.

Magyarországon az 1970-es—80-as évek során bekövetkezett lassú polgárosodás (HANN, C.M. 1990) és a társadalom osztályszerkezetének finomodása - legalábbis a térség más országaihoz képest - már viszonylag korán felvetette a többes jelölés szükségét, melyet az 1983-as választójogi törvény már kötelezően írt elő.

Az első hazai politikai csoportosulások, amelyek valamilyen összefüggésbe hozhatók a ma működő politikai pártokkal, az 1980-as évek elején szerveződtek meg, nem utolsósorban a lengyel Szolidaritás hatására. A pártosodás azonban igazából csak 1989 végén, 1990 elején tetőzött, amikor szinte napi gyakorisággal alakultak a pártok. Ebben egyebek mellett az is közrejátszott, hogy a választásokon való indulás normatív feltételeként kötötték ki, hogy a pártok legkésőbb 1990 január 31-ig kezdeményezzék az illetékes fővárosi vagy megyei bíróságnál a bejegyzésüket. A megadott időpontig végül 65 szervezet jelentette be hivatalosan is párttá alakulását.

A magukat korábban regisztrált pártok lépéselőnyre abból tűnt ki, hogy az első három helyen olyanok végeztek, amelyek már 1988 őszén a legelső között párttá alakultak. A nagy pártalapítási lázban számos „fantompárt” is feltűnt, melyek célja nem is annyira politikai tevékenység kifejtésére, mint az ilyenkor automatikusan járó kampánypenzék bekaszírozása volt.

A pártok egy része történelmi alapokon szerveződött, s a legitimitást fenntartva, egy már korábban működő párt újjáélesztésével jött létre. Ezek viszonylagos sikertelenségét, ill. a korábbi demokratikus ellenzékre épülő „új” pártok nagyobb sikerét jelzi, hogy a történelmi pártok közül csak kettőnek, a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Pártnak, valamint az egykori Barankovics-féle párt jogutódjaként szerveződő Kereszténydemokrata Néppártnak sikerült a parlamentbe kerülnie.

A pártstruktúra másik lényeges jellemzője, hogy nagyszámú társadalmi szervezet is kénytelen volt pártként bejegyeztetni magát, mivel csak így állíthattak saját jelölteket a választásokon (pl. Magyar Humanisták Egyesülete, Szent Korona Társaság, POFOSZ, Természet és Társadalom Szövetsége stb.). Külön érdekesség, hogy a hazai etnikai kisebbségek közül csupán a cigányságnak volt saját politikai pártja, nekik viszont egyszerre kettő is (Újmagyarok Igazság Pártja, Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja).

Tovább bonyolította az alakulófélben lévő pártrendszert, hogy egyszerre több párt is létrejött ugyanolyan vagy hasonló politikai platformmal és névvel. (Így Szociáldemokrata Pártból négy, Kisgazdapártból kettő is alakult, de volt bőven Liberális, Demokrata és „környezetvédő” párt is.) Sok regionális párt is akadt, melyek korlátozott számú szavazóköriknél fogva eleve lemondtak a parlamentbe kerülés esélyéről (pl. Szövetség a Faluért, Somogyi Keresztény Koalíció). A pártrendszer kiforratlansága következtében igen nehéz volt eldönteni a választások előtt, hogy melyik párt milyen helyet foglal el valójában a politikai palettán. Ehhez igen gyakran még - általánosításokba fulladó, semmitmondó tartalmuknál fogva - a pártprogramok sem nyújtottak kellő fogódzót.

Ennek ellenére szelektálni kellett, hogy kialakulhasson az új parlamenti pártstruktúra, s lezáruljon a politikai rendszerváltás végső szakasza. A következőkben a szelekció lépcsőfokait, tehát a választás mechanizmusát vesszük röviden szemügyre.

A magyar választási rendszer

A nyugati democráciákban a történelem során a választási rendszerek két alaptípusa alakult ki, az *egyéni kerületi* és a *pártlistás* rendszer. Az első esetben egyéni jelöltekre szavaz a választó, míg a másodikban pártokra.

Az egyéni kerületi rendszert szokás többségi rendszernek is nevezni, mivel az a jelölt lehet képviselő, aki az érvényes szavazatok többségét megszerzi. Két változata van, Franciaországban a lehetséges szavazatok legalább 50%-ára van szükség a győzelemhez, ennek hiányában második fordulóra kerül sor, ahol egyszerű többség is elegendő. Ezzel szemben Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban és általában a Commonwealth országokban az egyfordulós, egyszerű többségi rendszer van érvényben.

A pártlistás - vagy régies szóhasználattal élve lajstromos - rendszer esetében egy politikai pártra voksol a szavazó, s a pártok az elnyert szavazatok arányában küldhetnek képviselőket a parlamentbe. Ez a rendszer elsősorban az európai kontinens országáiban terjedt el, s igen sokféle variánsa létezik (Olaszország, Ausztria, skandináv országok stb.).

Mindkét rendszernek egyaránt vannak előnyei és hátrányai. Az egyéni kerületi rendszer fékezheti a pártosodást, míg a pártlistás rendszer esetében a helyi érdekek gyakran nem érvényesülnek kellő módon a törvényhozói hatalomban. A magyar választójogi törvény lényegében ötvözi a polgári democráciákban meghonosodott választási rendszerek két alaptípusát, s így módon a német választási rendszerrel mutat rokon vonást.

A magyar választási rendszert számos kritika érte, sokak szerint kevés ennél bonyolultabb rendszer létezik a világon (pl. az ír vagy a svájci). Minden választópolgárnak ugyanis két szavazata van, s a képviselők egy részét egyéni választókerületben, másik felét területi listákon választják meg. Az egyéni választókerületből bejutó képviselők többek között a helyi érdekek érvényesítéséért felelősek, míg a területi és országos listák módot adnak arra, hogy a pártok országos hírű, de a helyi választásokon elvérzett vagy el sem indult képviselőjelöltjei mégis a parlamentbe kerüljenek.

Ennek megfelelően az országot 176 egyéni választókerületre osztották fel, ahol minden választókerületből egy képviselő - vagy a szavazatok abszolút többségével az első fordulóban, vagy a szavazatok relatív többségével a második fordulóban - juthatott a parlamentbe. Az egyéni jelöltek állításának alapkritériuma 750 ajánlószelevény összegyűjtése volt. Ez országonként változó (pl. Angliában 10 fő, Németországban 200 személy aláírása szükséges). Az ajánlási küszöb viszonylag magas szintjét az induló pártok nagy száma és a politikai viszonyok kialakulatlanlansága egyaránt indokolta.

Az egyéni választókerületek mellett 20 területi választókerületet is létrehoztak (a 19 megye és a főváros), ahol a pártok által indított listákra lehetett szavazni. Ennek alapján 152 területi listás és 58 országos listás mandátum került volna elosztásra a pártok között, a kapott szavazatok arányában. A parlamenti mandátumok túlzott elaprózódását kivédendő azonban a pártok előzetes megegyezése alapján egy 4 százalékos küszöbhez kötötték a parlamentbe jutás feltételét, ami a listás szavazatok egy részének (mint később kiderült, 15,8%-ának) megsemmisülésével járt volna. Ezt a gyakorlatban úgy hidalták át, hogy a töredékszavazatokra eső 32 mandátum a területi listákról felkerült az országos listák szintjére s a bejutottak mandátumait hizlalta.

Az arányossági küszöböknek azonban csak egyike a 4%-os határ. A pártok ugyanis csak úgy állíthattak területi listákat, ha az adott megyében meghatározott számú (a választókerületek negyedében, de legalább két kerületben) egyéni kerületi jelöltet voltak képesek állítani. Így a pártok egy összetett és több lépcsőfokból álló szűrőn mentek keresztül addig, amíg eljutottak a parlamentbe. Ennek feltételei a következők voltak:

1. a párt regisztrálási kötelezettsége (a választásokig 65 pártot vettek nyilván tartásba);
2. egyéni választókerületi jelölt állítás (ez 28 pártnak sikerült, legalább egy választókerületben);
3. területi listák állítása (ez 19-re csökkentette a versengő pártok számát);
4. országos lista állítása, melyhez legalább 7 területi listával kellett rendelkezni (ezt az akadályt 12 párt vette sikerrel);
5. végül az idáig eljutott pártok között szelektált a 4%-os választóvonal.

A rendszer, mint tapasztalhattuk, kissé bonyolult, s bár helyenként túlbiztosítva, de jól működött, s mind a választási rendszer, mind a választók magatartása az európai demokráciák közé sorolta Magyarországot (KOLOSI T. 1990).

Az 1990. évi választások lebonyolítása és eredményei

Az 1990. évi választások időszaka egy korábban a homogenizálódás béklyói közé kényszerített társadalom első olyan igazi megnyilatkozása volt, amely 45 év távlatában hozta felszínre a mélyben lappangó s korábban joggal feltételezett politikai érdektagoltság mellett az ország lakosságának osztály-, réteg-, műveltségi szintbeli, életkori, vallási stb. megoszlását. Mindezekon kívül megmutatta a többpárti parlamenti rendszer adaptációjának területi eltéréseit is.

A választások első fordulójára 1990. március 25-én került sor. Az országos részvételi arány mintegy 65%-os volt (4 892 242 szavazó), s ezzel a választások előtti aggályok részben igazolódni látszottak, egyrészt az alacsony részvételi arányt, másrészt a kevés értékelhető eredményt illetően.

Az egyéni jelölt állításának viszonylag alacsony kritériuma (750 ajánlócédula) ugyanis nagyszámú induló részvételét tette lehetővé, ami viszont a szavazatok túlzott mérvű szétforgácsolódását eredményezte. Ezzel magyarázható, hogy a 176 egyéni választókerületből mindössze 5-ben volt eredményes az első forduló. A választókerületek túlnyomó többségében a második fordulóra maradt a döntés, hogy ki kerülhet a három legtöbb szavazatot gyűjtött jelölt közül a parlamentbe. Öt választókerületben (valamennyi Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyében volt) érvénytelennek bizonyult a választás első fordulója, mert a választópolgároknak a minimálisan előírt 50%-a sem ment el szavazni.

Mindamellet az első forduló döntött a 210 területi és országos listás mandátum sorsáról, s megmutatta, melyek azok a pártok, amelyek a bűvös 4%-os határt elérve parlamenti képviselőt szereztek, s kik rekedtek kívül a parlamenten (2. táblázat). Ami a 171 egyéni választókerületi mandátum sorsát illeti, a döntés az április 8-i második fordulóra maradt.

2. táblázat. A pártok első fordulóban szerzett listás mandátumainak megoszlása

Párt	Szavazatarány az első fordulóban	Mandátumok	
	%	db	%
MDF	24,73	50	23,81
SZDSZ	21,39	57	27,14
FKgP	11,73	33	15,71
MSZP	10,89	32	15,24
FIDESZ	8,95	20	9,52
KDNP	6,46	18	8,57
13 egyéb párt	15,81	—	—
Összesen:	99,96	210	99,99

Választási részvételi arány

Habár az 1990-es választásokat a hazai és főként a nemzetközi média felfokozott érdeklődése előzte meg, a nyugati típusú demokratikus berendezkedés magyarországi érkezése a jelek szerint hidegen hagyta a társadalom egy jelentős részét.

A választásokon való részvételre az ország lakosságának mintegy 3/4 része jogosult, ami a választások eddigi történetében a legmagasabb volt (1. táblázat). Ennek ellenére a választások első fordulójában a potenciális szavazóknak mindössze 64,99%-a adta le voksát a területi listákra, míg az egyéni jelöltekre még ennél is kevesebb (63,15%) szavazott. Ez szembeütően alacsony részvételi arány egy hosszú idő utáni első szabad választásokon, kivált ha figyelembe vesszük más kelet-európai országok (Csehszlovákia 96%, Románia 86%), vagy az 1970-es évek során a fasiszta típusú rezsimektől megszabaduló dél-európai országok (1974: Görögország 80%, 1975: Portugália 92%) hasonló adatait.

A szembeütő különbségek magyarázatára elég kézenfekvő indokok sorakoztathatók fel. A felsorolt országokban a szabad választások egy antikommunista, ill. antifasiszta fordulat másnapján, gyakorlatilag még a forradalmi hangulat hevében kerültek lebonyolításra. Ilyen körülmények között a politikai pártok is könnyen mobilizálni tudták a társadalom nagy többségét a választásokon való részvételre. Nem így Magyarországon (65%) és Lengyelországban (62%), ahol a választások egy hosszan tartó politikai manőverezés és alku eredményeként egy lassú demokratizálódási folyamat záróakkordját képezték. Itt érthetően a lakosság politikai érdeklődése a választásokat megelőző politikai kötélhúzás (pl. népszavazás) következtében a választások idejére erősen lankadóban volt.

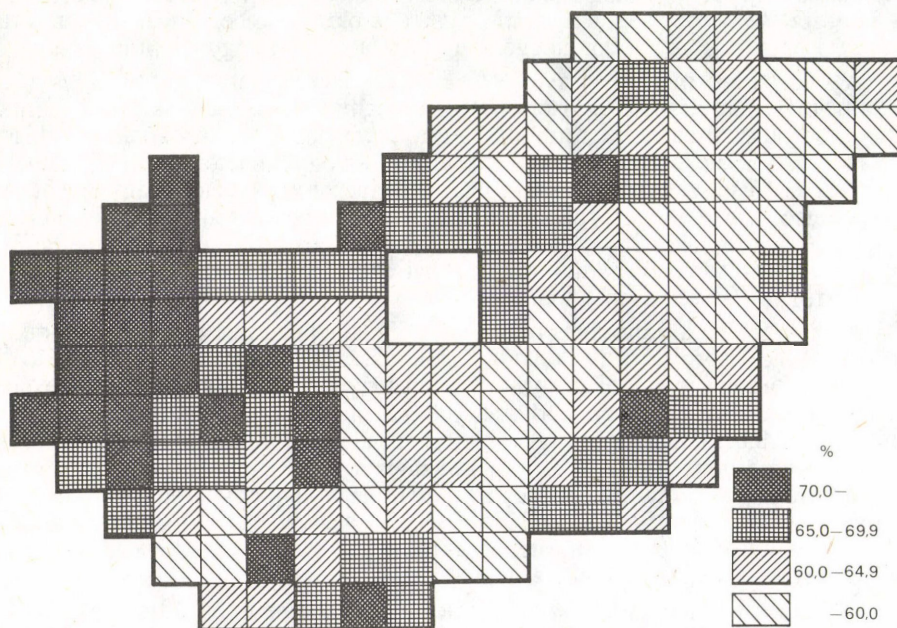
A márciusi választások részvételi intenzitása szembeütő földrajzi eltéréseket mutat országos szinten és Budapesten belül egyaránt. *Az országos átlaghoz képest a Ny-i országrészben magasabb, K-en alacsonyabb volt a választói részvételi arány (1. ábra).* Ny-on 17 egyéni választókerület akadt, ahol igen magas (70% feletti) volt a választási részvétel, míg K-en 5 választókerületben az 50%-os minimális határt sem érte el a választók aránya, s így ezekben a körzetekben új első fordulót kellett rendezni.

Korábbi nemzetközi tapasztalatok, valamint a hazai választásokat megelőző közvéleménykutatások egyaránt azt a következtetést támasztják alá, hogy a választók aktivitására különösen az életkor, az iskolai végzettség, a lakóhely és a vallási (etnikai

stb.) hovatartozás van befolyással. Ennek megfelelően a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező városi lakosok között jóval magasabb volt a részvételi arány, mint a kétkezi munkások vagy a falusi agrárnépesség körében.

A Nyugat- és Kelet-Magyarország között meglévő fejlettségbeli eltérések közismertek. A két országrész közötti társadalmi, kulturális, urbanizációs stb. különbségek egyenes kifejeződésének tekinthetjük a választási aktivitás ilyen mérvű területi eltérését is. Nyugat-Magyarország történelmi fejlődése folytán hazánk városiasabb jellegű régiója, ahol a helyi társadalom mozgatórugója a kis- és a középpolgárság hagyományosan erősebb, mint a rurálisabb, sokkal inkább a mezőgazdaságra támaszkodó alföldi részeken. A kiegyensúlyozottabb korszerkezet, a magasabb iskolázottsági szint, a „városias” életmódot folytató lakosság nagyobb aránya, valamint a politikailag aktívabb római katolikus egyház nagy befolyása egyaránt a Ny-i országrész lakosságának nagyobb politikai aktivitását indokolja.

Ezen túlmenően *másodlagos tényezők* is befolyással voltak a lakosság választási mobilizálhatóságára. Pl. a Dunántúlnak azokon a részein, ahol az osztrák TV adásait már régóta lehetett fogni, az emberek hozzáedzódhattak a Ny-i stílusú választási kampányhoz, s így kedvezőbb fogadtatásra, vagy legalábbis nagyobb megértésre talált körükben a televíziót teljesen kisajátító, néha már unalomba fulladó politikai kötélművészet.

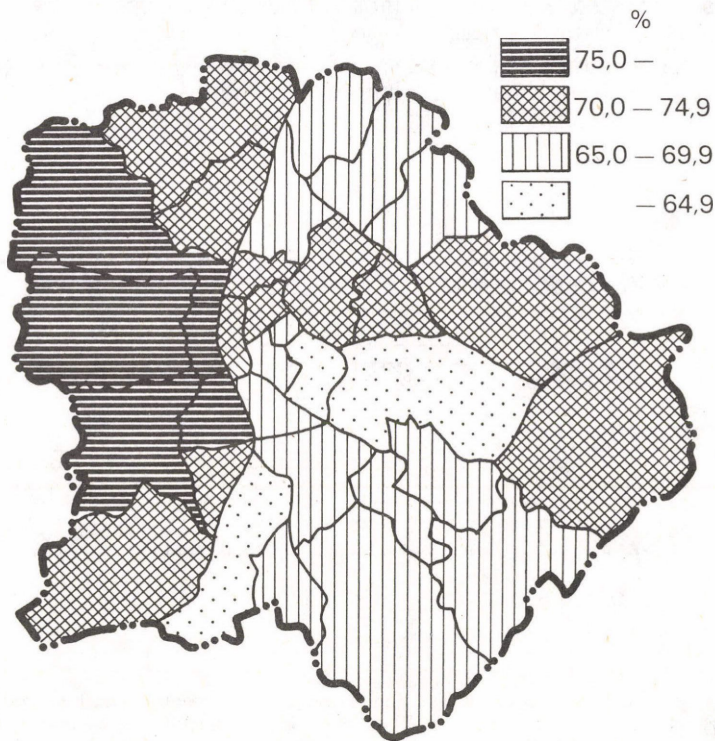
1. ábra. A választásra jogosultak részvételi aránya az 1990. évi parlamenti választásokon, területegységenként

Voting participation by district in the 1990 Hungarian parliamentary elections

A budapesti választási részvétel ugyancsak megerősíti a fenti feltételezéseinket. A főváros 32 hellyel rendelkezik a 176 egyéni választókerületből. Közülük a legmagasabb választási részvételt (80%) a városi közép- és felső rétegek hagyományos lakóövezetében, a Budai-hegyvidéken regisztrálták (2. ábra). Legalacsonyabb részvételt és a legnagyobb érdektelenséget - az elmondottakkal összhangban - a munkásnegyedekben (pl. Csepelen) találhattunk (60% körül).

A politikai pártok szavazóbázisának földrajzi eloszlása

A politikai pártok továbbá az általuk képviselt eszmék jól körülírható térbeli befolyással rendelkeznek aszerint, hogy milyen a helyi társadalom összetétele. Egy politikai párt „vonzáskörzetének” térbeli kiterjedését jól tükrözi az adott párt választási eredményeinek térképe.

2. ábra. Választási részvételi arányok Budapesten, választókerületenként

Voting participation in Budapest by electoral district

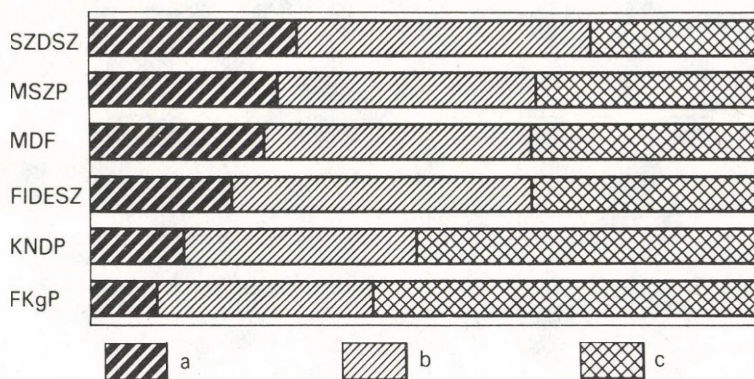
A választási eredmények térképi megjelenítésére vizsgálataink során az ország 178 választókerületét ábrázoló kartogramot használtuk fel, kiszűrve ezzel a választókerületek - gyakran jelentős - nagyságbeli eltéréseiből adódó esetleges félreértéseket.

Vizsgálatunk a parlamentbe bejutott hat nagy párt egyéni jelöltjeinek első fordulóban elért eredményeit öleli fel, részint mert ezek az adatok kerültek hivatalosan is publikálásra, másrészt mert közismerten az egyéni kerületi választásokat is a pártpreferenciák uralják (SZOBOSZLAI GY. 1990).

Már az első felszínes elemzések után világossá vált, hogy a szavazók pártpreferenciáját a részvételi aktivitásnál már ismertetett négy tényező közül igen erősen befolyásolja a *lakóhely*. Ilyen vonatkozásban egy markáns város—falú dichotómiát, sőt még inkább egy Budapest—vidéki, város—falú háromosztatúságot fedezhetünk fel Magyarországon.

A 3. ábrán a hat parlamenti párt szavazótáborának településtípusonkénti megoszlását mutatjuk be. Az egyik póluson a liberális szabaddemokraták helyezkednek el, akik szavazataik többségét a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban gyűjtötték, míg a másik végetlet a kisgazdák jelentik, akik szavazataik több mint felét szerezték a falvakban. A kisgazdákhoz hasonlóan, igaz nem olyan extrém mértékben, a vallásos világnézetű Kereszténydemokrata Néppárt is elsősorban a falvak lakóira számíthatott a választások során.

A három fennmaradó párt (MDF, FIDESZ, MSZP) szavazói eléggé kiegyensúlyozottan (30-35%) oszlanak meg a három fő településkategória között. A hat nagy párt választási eredményeinek földrajzi sajátosságai a következők:

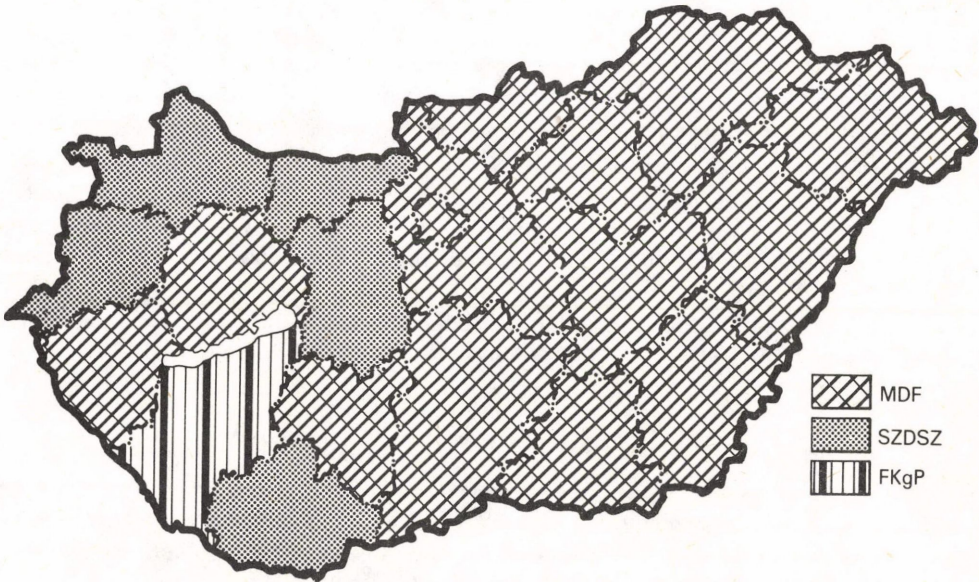
3. ábra. A pártok szavazótáborának megoszlása településcsoportonként. - a = Budapest; b = városok; c = községek; SZDSZ = Szabad Demokraták Szövetsége; MSZP = Magyar Szocialista Párt; MDF = Magyar Demokrata Fórum; FIDESZ = Fial Demokraták Szövetsége; KNDP = Kereszténydemokrata Néppárt; FKgP = Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt

Distribution of the vote by settlement for the six parties gaining seats in the Hungarian parliament. - a = Budapest; b = country towns; c = villages; SZDSZ = League of Free Democrats; MSZP = Hungarian Socialist Party; MDF = Hungarian Democratic Forum; FIDESZ = League of Young Democrats; KNDP = Christian Democratic People's Party; FKgP = Independent Smallholders' Party

A választás első fordulójából a konzervatív nemzeti köntösben induló MDF a szavazatok 24,71%-ának megszerzésével győztesen került ki, szoroson nyomában az SZDSZ-szel, amely az érvényes szavazatok 21,38%-át kapta. A két párt versengése különösen Budapesten volt kiélezett. A megyei listás eredmények ugyanakkor az MDF átütő sikerét tükrözik (4. ábra). A párt különösen a fővárosban és agglomerációjában, az ország DK-i régióiban (Csongrád megye), továbbá Veszprém és Zala megyében szerepelt kiemelkedően (5. ábra).

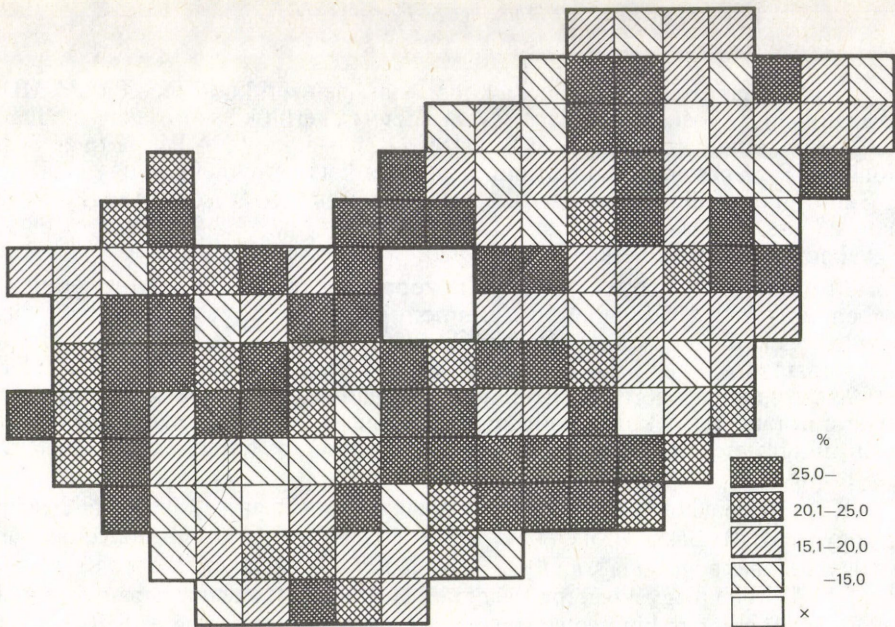
Programjuk elsősorban a városi középrétegek, valamint a falusi értelmiség körében talált kedvező fogadtatásra, ami nem jelenti azt, hogy a párt szavazótáborát kizárólag ezekből a társadalmi rétegekből tevődött volna össze, sőt, közvéleménykutatások adatai szerint az MDF szavazótáborát a legheterogénebb (KOLOSI T. et al. 1990). A kampány során kirajzolódó MDF platform csak kevésbé hasonlított egy nyugat-európai típusú konzervatív vagy kereszténydemokrata párt irányvonalára, sokkal inkább megfelelt egy széles politikai spektrumot felölelő centrista nemzeti mozgalomnak.

Közvéleménykutatók és politikai elemzők egyformán arra a következtetésre jutottak, hogy az MDF választási sikerében a választások előestéjén kirobbant marosvásárhelyi magyarellenes pogrom is komoly szerepet játszott. A vidéki és főként a Romániához közel fekvő alföldi megyékben (pl. Csongrád, Hajdú-Bihar) a nemzeti érzésekre jobban apelláló MDF program kimutathatóan sikeresebbnek bizonyult akár az SZDSZ, akár a

4. ábra. A fővárosban és a megyékben győztes pártok területi megoszlása

Winner parties in the counties and Budapest

5. ábra. Az MDF képviselőjelöltjeire leadott szavazatok aránya területegységenként. - X = MDF-képviselőjelölt nélküli választókerület

Electoral support by district for the Hungarian Democratic Forum (MDF). - X = no candidate

szocialisták programjánál, éppen a véres események kapcsán. A párt nemzeti jellegének hangsúlyozásával állhat összefüggésben az is, hogy a nagy létszámú nemzetiségi területeken az MDF jelöltjei általában országos átlaguknál gyengébben szerepeltek.

Az MDF hirdette „harmadik utas” politika, valamint a párt mérsékelt gazdasági programja nagyobb támogatásra talált a bérből és fizetésből élő emberek között, mint a sokkterápiával „fenyegetőző” a szabadpiac korlátlan uralmát hirdető SZDSZ-é.

Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ):

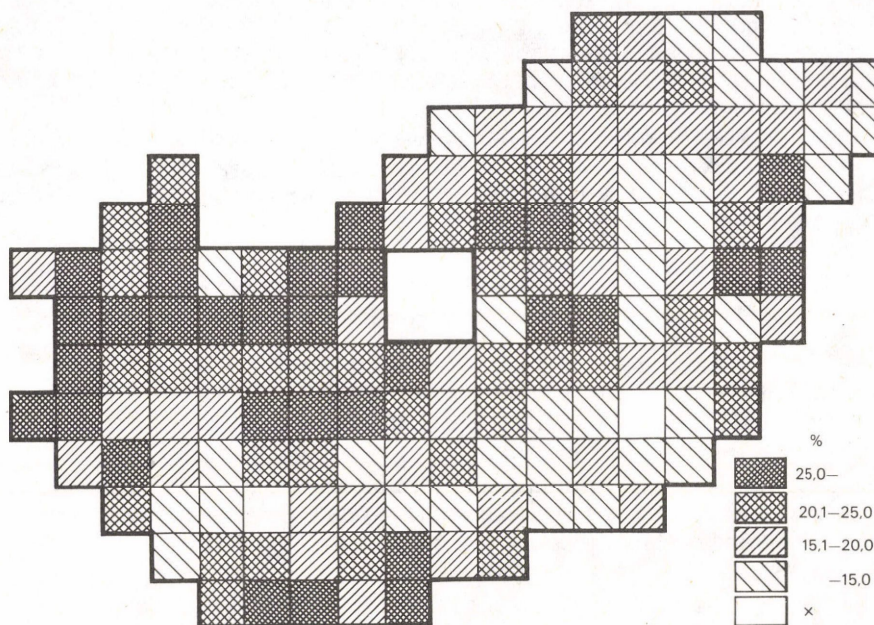
Az SZDSZ szavazótábora leginkább a fővárosra, valamint az ország Ny-i részeire koncentrált (6. ábra). Az első fordulóban a 32 budapesti választókerületből 20-ban az SZDSZ jelöltjei végeztek az élen. A Dunántúl ÉNy-i felében (Vas, Győr-Sopron, Komárom-Esztergom megyék) a lakosság urbánusabb életformája és polgárosodottabb összetétele kedvezőbb táptalajt jelentett a liberális eszmék számára.

Budapesten a szabaddemokraták a Budai-hegyvidék, valamint - nem kis meglepetésre - a hagyományos munkáskerületek (pl. Csepel, Soroksár, Újpest) lakói

között találtak különösen sok támogatóra, ami azért is érdekes, mivel ezzel az SZDSZ-nek a társadalmi spektrum két ellentétes pólusán helyet foglaló réteget, a városi értelmiségi elitet és a munkásságot sikerült politikájának leginkább megnyernie.

Ennek magyarázatát abban látjuk, hogy az SZDSZ gazdasági és politikai szempontból egyaránt radikálisabb és agresszívabban antikommunista programjával elsősorban a korábbi rendszerrel gazdasági vagy morális szempontból leelégedetlenebb rétegek körében talált kedvező fogadtatásra. Ugyanakkor azok a közbülső rétegek, amelyek egy lengyel típusú sokkterápia esetén a legtöbbet veszíthettek volna egzisztenciális szempontból (s ide sorolható a városi kisvállalkozóktól kezdve a bérből és fizetésből élők egy jelentős része is) elsősorban a mérsékeltebbnek tűnő MDF-re szavaztak.

A közvéleménykutatások adatai szerint a 800 ezres volt MSZMP tagság jelentős része is az MDF-et támogatta, mivel egy esetleges SZDSZ-es kormányalakítás esetén sokan B-listázástól tartottak.

6. ábra. Az SZDSZ képviselőjelöltjeire leadott szavazatok aránya területegységenként. - X = SZDSZ-képviselő-jelölt nélküli választókerület

Electoral support by district for the League of Free Democrats (SZDSZ). - X = no candidate

Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKgP):

Az 1945-ös választásokon a Kisgazdapárt a szavazatok 57%-ával még abszolút többséget szerzett a parlamentben. Mint a legnagyobb „történelmi” párt, a kisgazdák vezetői az 1990-es választások előtt még magabiztosan győzelemről vagy legalábbis jelentős kormányzati szerepet biztosító második helyezéstről nyilatkoztak. A párt által elért 11,76% ezzel szemben csak a csalódást jelentő harmadik helyre volt elegendő, s minimális előnnyel került az MSZP elé.

A párt viszonylag gyenge szereplésében egyebek mellett az is közrejátszott, hogy programja túlzottan egysíkúan csak a földkérdésre koncentrált. Egykor igen befolyásos polgári szárnya mára teljesen eltűnt, ami a mai Kisgazdapárt befolyását érezhetően csökkentette. Kisiparosok, kiskereskedők és városi köztisztviselők, akik egykor a párt természetes szavazótáborát képezték, ezúttal szavazataikkal a MDF-et ill. a Vállalkozók Pártját részesítették előnyben. A párt már csak nevében tükrözte polgári mivoltát, valójában parasztpárttá redukálódott.

A kisgazdák egyértelműen az Alföld falvaiban tettek szert komolyabb tömegbefolyásra (különösen Békés, Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben), ugyanakkor a Dunántúlon csak Somogy megyében értek el átlagon felüli jó eredményt (7. ábra). Eredményeik alapján inkább egy erős regionális párt képe sejlik fel, mintsem egy országos kormánypárté. Ez a megállapítás - eredményei alapján - a Kereszténydemokrata Néppártra is érvényes.

A Kisgazda párt befolyásának 1945 óta végbement nagyarányú csökkenésében az elmondottakon kívül szerepet játszott az is, hogy hazánkban az elmúlt 45 év során a mezőgazdaságban foglalkoztatottak s így a földkérdésben érdekelték aránya igen radikálisan 48%-ról 18%-ra csökkent.

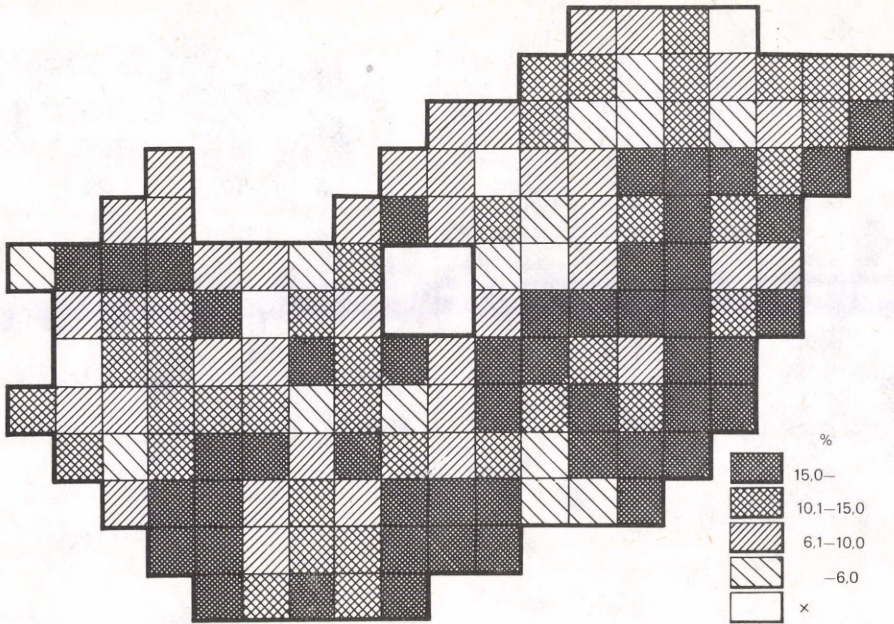
Magyar Szocialista Párt (MSZP):

A Magyar Szocialista Párt az állampárt szervezeti utódjaként csak a tisztas helytállásban reménykedhetett a választásokat megelőzően. Az általa elért 10,89% - a körülményeket figyelembe véve - végül is sikeresnek tekinthető.

A szocialisták európai típusú szociáldemokrata programmal jelentkeztek a választásokon, aminek hatékonyságát nagyban rontotta a többi „igazi” szociáldemokrata párt ellenpropagandája, valamint a múlttal és az MSZMP-vel való gyökeres szakítás bizonygatásának állandó kényszere.

Területileg a szocialisták választási eredménye volt a legkiegyensúlyozottabb (8. ábra), bár Budapesten (12,9%), a nagyobb vidéki városokban és Somogy megyében az átlagnál több szavazatot gyűjtöttek. Ez utóbbi esetében a történelmi tradíciók hatása nyilvánvaló.

Közismert, hogy egy párt választási szereplésében nem csak annak politikai programja játszik szerepet, de legalább annyira lényeges, hogy a párt vezetői hitelképes, karizmatikus politikusok legyenek. Az MSZP esetében volt legerősebb a párt vezető személyiségeinek (Németh Miklós, Szűrös Mátyás, Horn Gyula, Pozsgay Imre stb.) vonzereje, jóllehet közülük csak a független jelöltként induló Németh Miklósnak, majd a második fordulóban Szűrös Mátyásnak sikerült egyéni választókerületből a parlamentbe jutnia.

7. ábra. Az FKgP képviselőjelöltjeire leadott szavazatok aránya területegységenként. - X = FKgP-képviselőjelölt nélküli választókerület

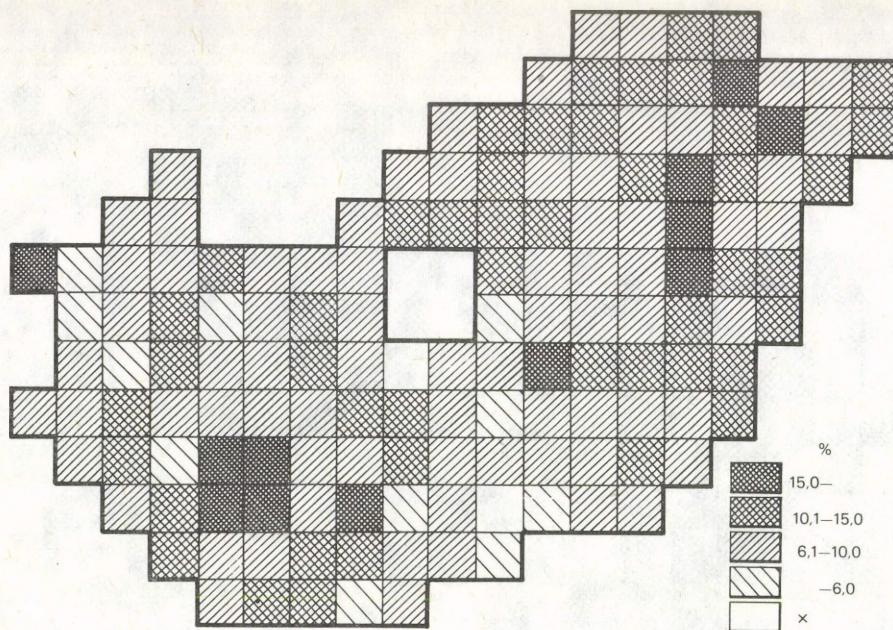
Electoral support by district for the Smallholder's (FKgP). - X = no candidate

A közvéleménykutatások adatai szerint, meglepő módon a szabaddemokraták után a szocialisták támogatói között voltak legnagyobb arányban az értelmiségiek. Ez rávilágít arra a furcsa tényre, hogy a legnagyobb, magát szocialistának (szociáldemokratának) hirdető párt csak mérsékelt sikert ért el a munkásság körében.

Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ):

A FIDESZ rétegpártként érhetően Budapesten, a nagyobb vidéki városokban, egyetemi és főiskolai centrumokban ért el választási sikereket. A párt csak az egyéni körzetek kevesebb, mint felében tudott jelöltet állítani, s elsősorban arra koncentrált, hogy mindenütt átlépje a listaállításához szükséges küszöböt. Ennek megfelelően a párt listás és egyéni szavazatainak száma között nagy a különbség. A FIDESZ-re mint pártra szavazóknak csaknem a fele más párt egyéni jelöltjére volt kénytelen szavazni.

A párt választási térképe az elmondottak miatt szigetszerű foltokból (városok) és a közöttük meghúzózó üres folyosókból (falusi térségek) áll (9. ábra). Előzetes felmérések szerint a párt szavazótáborában a legfiatalabb generáció mellett az idősebb korosztály is szép számmal képviselve volt, különösen Budapesten. A nagyszülői generáció támo-

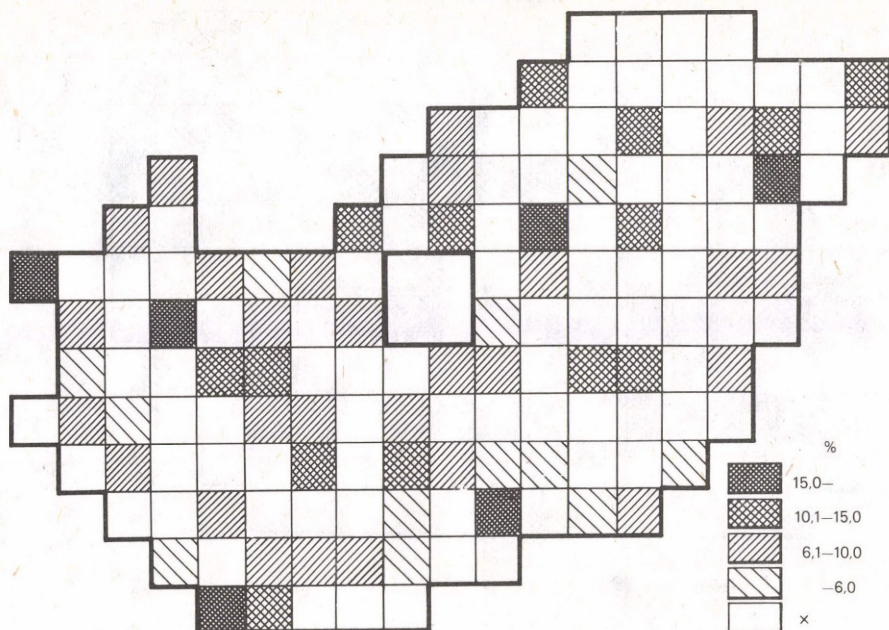
8. ábra. Az MSZP képviselőjelöltjeire leadott szavazatok aránya területegységenként. - X = MSZP-képviselőlt nélküli választókerület

Electoral support by district for the Socialists (MSZP). - X = no candidate

gatásából inkább a jövőre szavazás eszméje sejlik fel. Sokan jutottak az idősebbek közül a választási kampány helyenként iszapbirkózássá fajuló küzdelmei nyomán ugyanis arra a véleményre, hogy a FIDESZ az egyetlen még „romlatlan”, így megbízható párt. Ennek elhitetésében a párt vezető emberein kívül komoly szerepe volt a jól megtervezett imázsnak és kampánypropagandának is.

Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP):

A KDNP az első forduló során a szavazatok 6,46%-ával a legkisebb pártként jutott a parlamentbe. Földrajzilag talán ők érték el a legkoncentráltabb eredményt, országos bázisuk a hagyományosan mélyen vallásos É-i hegyvidéken (Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén megyék), valamint Tolna és Vas megye falusi régióiban található (10. ábra). A római katolikus egyház mozgósító szerepét jól tükrözi, hogy a tiszántúli református választókerületekben - három nyírségi választókerületet leszámítva - a párt lényegében nem tudott számottevő befolyásra szert tenni.

9. ábra. A FIDESZ képviselőjelöltjeire leadott szavazatok aránya területegységenként. - X = FIDESZ-képviselő-jelölt nélküli választókerület

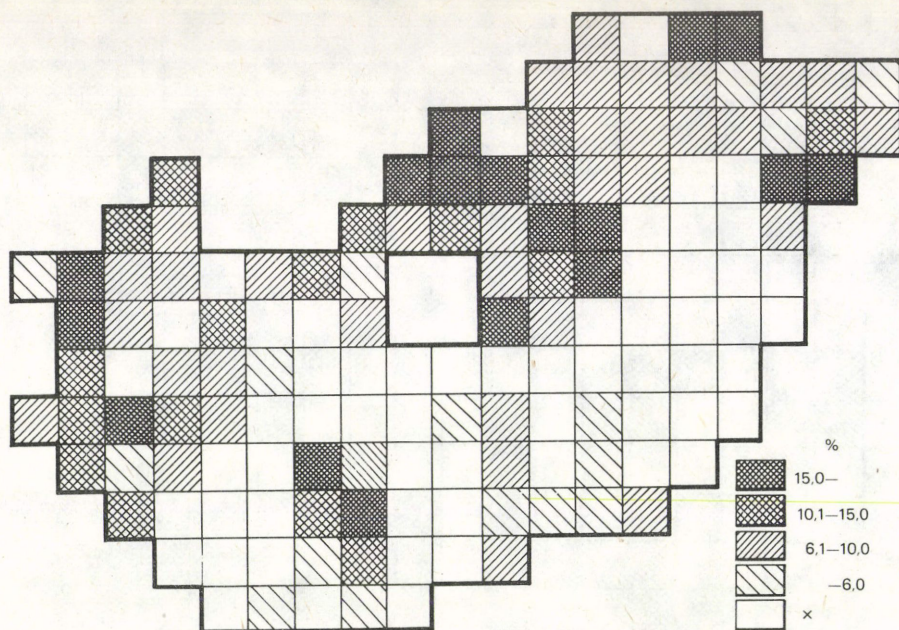
Electoral support by district for the Young Democrats (FIDESZ). - X = no candidate

A kereszténydemokraták térbelileg erősen koncentrált eredményében - s a kereszténydemokrácia magyarországi presztízséhez mérten kevés szavazatában - a párt kései indulása, szervezeti gyengesége játszott elsődleges szerepet. Ennek tudható be, hogy a párt öt megyében (Békés, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Fejér, Somogy) nem is tudott listát állítani, s úgy ért el minden különösebb erőfeszítés nélkül 6,46%-ot, hogy 1,6 millió szavazásra jogosult állampolgár nem is találhatta szavazólapján a kereszténydemokraták nevét.

A KDNP szavazótábora - a kisgazdákhoz hasonlóan - zömmel a hagyományörző falusi népességből tevődött össze, s a 60 év feletti korosztály erősen felülreprezentált volt körükben.

Koalíciós megállapodás és a második forduló

Mint hogy a 176 egyéni választókerületből csupán 5-ben volt eredményes a választások első fordulójára, így lényegében a második fordulóban dőlt el az új parlament összetétele. A jelöltek számát nagyban csökkentette, hogy csak a 15%-ot és/vagy minimum 3. helyezést elért képviselőjelöltek maradhattak állva a versenyben. Legtöbb kerületben emiatt az MDF és az SZDSZ jelöltjei osztoztak az első két helyen, így a

10. ábra. A KDNP képviselőjelöltjeire leadott szavazatok aránya területegységenként. - X = KDNP-képviselőjelölt nélküli választókerület

Electoral support by district for the Christian Democrats (KDNP). - X = no candidate

közöttük dúló verseny kimenetelében döntőnek bizonyult, hogy melyikük volt képes erősebb koalíciós partnert (partnereket) találni a második fordulóra. Ilyen körülmények között kézenfekvőnek tűnt egy MDF—Kereszténydemokrata koalíció, ami hosszas huzavona után a Kisgazdapárttal tovább bővült.

Hasonló koalíció a baloldalon nem jött létre, s a liberális tábor is csupán egy lazább SZDSZ—FIDESZ választási szövetségre volt hajlandó. Így a választási verseny második szakasza valójában egy liberális-kereszténydemokrata párosvetélkedésé alakult. Ez a fajta koalíciós felállás már idejekorán előrevetítette a későbbi jobbközép keresztény-nemzeti koalíciós kormány képét.

A második forduló, mint ismeretes, a jobbközép pártok 56%-os magabiztos győzelmét hozta. A Magyar Demokrata Fórum jelöltjeire leadott szavazatok aránya ugrásszerűen (25%-ról 41%-ra) nőtt, míg az SZDSZ és a FIDESZ együttes szavazatainak aránya lényegében változatlan maradt (31%). Ebből következik, hogy az MDF vezette jobbközép koalíciónak sikerült valamennyi nem-liberális voksot elhódítania (beleértve az MSZP, az MSZMP, a Szociáldemokraták stb. szavazatait), tehát a baloldali voksokat is, ami rávilágít a szavazóknak a pártrendszer kialakulatlanágából adódó bizonytalankodására.

A 171, még döntésre váró képviselői helyből 128-at az első fordulóban is győztes képviselőjelölt szerzett meg, s 48 esetben került sor az élen helycserére (ebből 38 esetben a második, 5 esetben a korábbi harmadik helyezett győzött). A 43 helycserés győzelemből 40 esetben a keresztény-nemzeti koalíció jelöltjei diadalmaskodtak, míg a liberális koalíció pártjainak ez mindössze 3 esetben sikerült. Az MDF-Kisgazda-Kereszténydemokrata koalíció különösen Észak-Magyarországon és a Dunántúl Ny-i részein okozott néhány meglepetésszerű győzelmet (11. ábra).

A második forduló Budapesten még az országosnál is meglepőbb eredményeket produkált. Az első fordulóban a 32 fővárosi választókerületből 20-ban még az SZDSZ jelöltjei győztek, meglepetésre a második fordulóban az SZDSZ csupán 9 kerületben volt képes győzni, a többi helyen az MDF jelöltjei szerezték meg a parlamenti helyet.

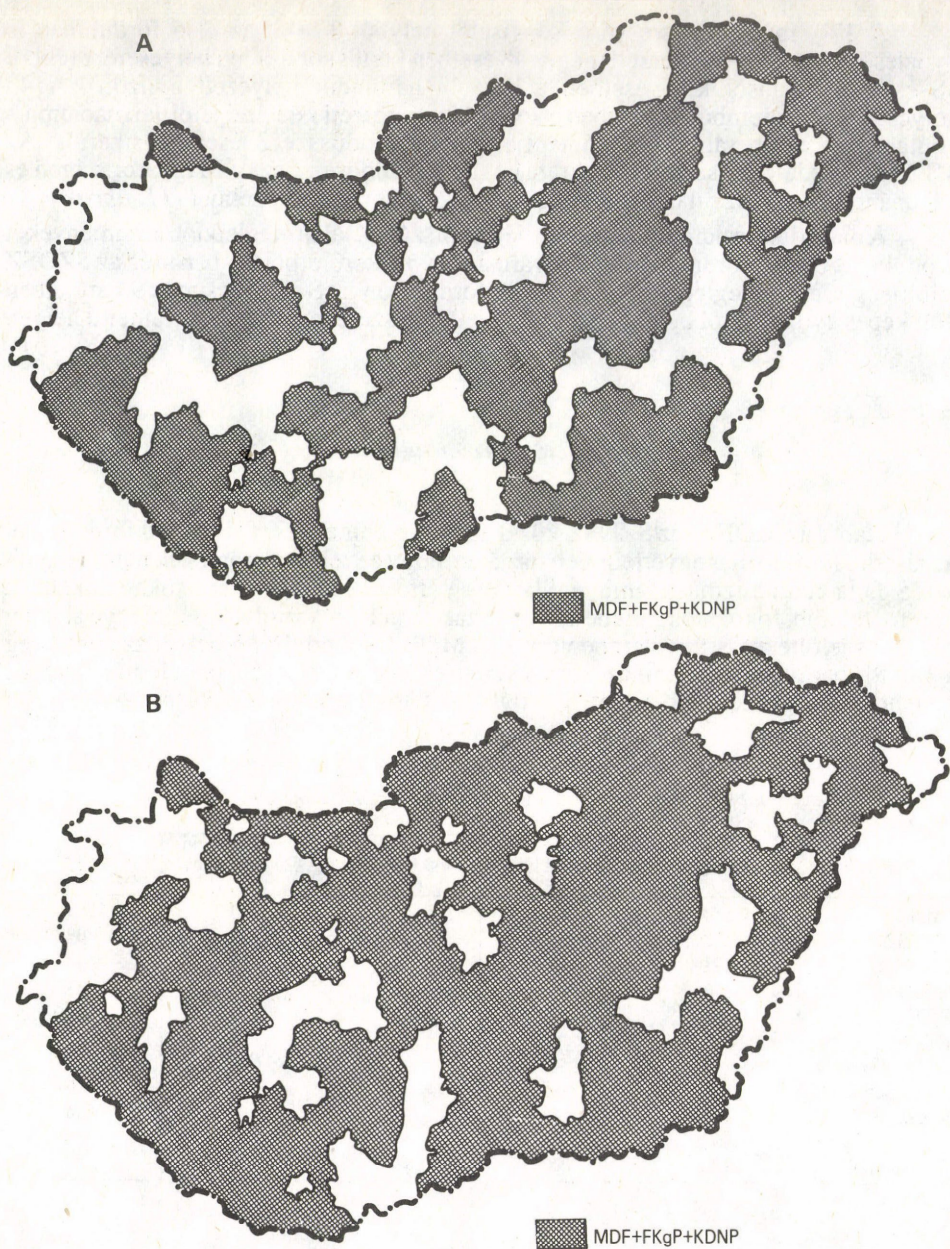
Koalíciós kormányalakítás

Habár az MDF és az SZDSZ közel azonos eredményt ért el az első fordulóban, a második forduló már egyértelműen tisztázta, hogy a széles néptömegek nem igénylik azt a fajta radikalizmust, amit a liberális pártok kínáltak, ezért sokan inkább a megfontoltabb, fokozatos átmenetre voksoltak. A második forduló eredménye alapján - a közös jelölteket is figyelembe véve - az MDF 165 képviselői helyet szerzett meg a 386 fős parlamentben, ami az összes képviselői helyek 43,75%-át jelenti. Mivel ez nem éri el az egyszerű többséget, az MDF koalíciós kormány alakítására kényszerült (3. táblázat).

3. táblázat. A parlamenti képviselői helyek pártok szerinti megoszlása

Párt	Egyéni	Területi lista	Országos lista	Listás összes	Összes mandátum
MDF	114	40	10	50	164
SZDSZ	35	34	23	57	92
FKgP	11	16	17	33	44
MSZP	1	14	18	32	33
FIDESZ	1	8	12	20	21
KDNP	3	8	10	18	21
Agrárszövetség	1	—	—	—	1
Független jelölt	6	—	—	—	6
Közös jelölt	4	—	—	—	4
<i>Összesen:</i>	<i>176</i>	<i>120</i>	<i>90</i>	<i>210</i>	<i>386</i>

Az eredmények ismeretében a korábban beharangozott nagykoalíció gondolatát az MDF elvetette, s a keresztény jobbközép pártokkal, azaz a Kisgazdapárttal (44 képviselő, 11,41%) és a Kereszténydemokrata Néppárttal (21 képviselő, 5,44%) kezdett koalíciós tárgyalásokat. A tárgyalások eredményesnek bizonyultak, s mindkét párt belépett a kormányba, amely ezzel a parlamenti képviselők 59,3%-át érezheti a háta mögött.

11. ábra. A keresztény nemzeti pártok győzelmének területi megoszlása a választások első (A) és második (B) fordulója után

Distribution of constituencies won by the christian national parties in the first (A) and in the second (B) round

Az ellenzék legnagyobb pártja az SZDSZ, amely 94 parlamenti képviselővel rendelkezik (24,35%). Ha ehhez hozzászámítjuk a FIDESZ 22 fős frakcióját is, akkor a két liberális párt a parlamenti helyek közel egyharmadát ellenőrzi.

Az egyetlen tisztán baloldali pártnak, az MSZP-nek 33 képviselője ül a parlamentben, míg a maradék képviselői helyeken független jelöltek (6) és az Agrárszövetség képviselője (1) osztoznak. Magyarország 1945 utáni első, demokratikusan választott parlamentje 1990. május 8-án ült össze.

A magyar politikai viszonyok és Magyarország politikai földrajzi térképe az 1990. évi választások alapján

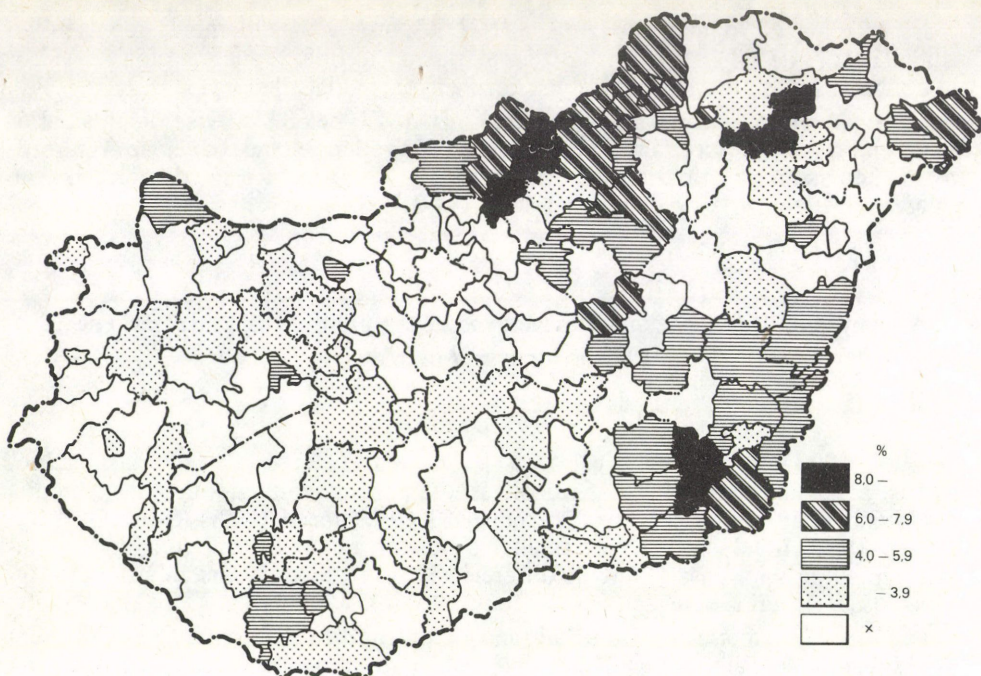
Az 1990. évi parlamenti választások történelmi jelentősége és megismételhetetlensége abban rejlik, hogy első rajzolatát adta hazánk politikai térképének, még ha az előtűnő határvonalak helyenként esetlegesen és tisztázatlanok is (SZOBOSZLAI GY. 1990). Ez a választási térkép utal a magyar társadalomban meglévő törésvonalakra, minthogy a választás térbeli differenciáiban a lakosság társadalmi-gazdasági tagozódása, térbeli szegregációja is kifejeződésre jut.

A magyar társadalom politikai (anyagi, kulturális stb.) tagoltsága már régóta nyilvánvaló volt számunkra, jóllehet az egypártrendszer keretei között ez a tagoltság nem artikulálódhatott elég világosan. A civil társadalom, a régebből örökölt politikai értékek rendszere Magyarországon az elmúlt évtizedek folyamán nem szűnt meg annak ellenére, hogy a korábbi hatalom minden igyekezete ennek felszámolására irányult.

A magyar választások tapasztalatai más kelet-európai országokkal egybevetve megmutatták azt is, hogy a civil társadalom újraéledése, vagyis a nyugati típusú polgárosodás terén a térség országai között hazánk jutott a legmesszebb. A pártviszonyok hozzávetőleges érettsége, a szavazók tudatos választási magatartása mind azt jelzik, hogy az elmúlt két évtized reformhullámainak eredményeként hazánk távolodott el legmesszebb a társadalomfejlődés Európa K-i részén kialakított sztálini modelljétől. A nemrég még szocialista tábornak nevezett országcsoport egy részében (Szovjetunió, Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia) bár történt bizonyos mértékű eltávolodás a múlt politikai gyakorlatától, de a rendszerváltás, éppen a bizánci típusú politikai hagyományok merevsége folytán, még nem ment végbe teljesen.

Magyarországon, Csehszlovákiában és Lengyelországban a rendszerváltás ugyan már lezajlott, de Magyarország kivételével a pártosodás még csak a kezdeti fejlődési stádiumában jár. A hazai választók nem egyszerűen az állampárt és az egységesen fellépő ellenzék között választhattak, hanem politikai pártok differenciált skálájából, míg Csehszlovákiában a Polgári Fórum, Lengyelországban a Szolidaritás inkább tekinthető széles nemzeti tömegmozgalmaknak, semmint politikai pártoknak.

Az 1990. évi magyarországi parlamenti választások markáns területi eltéréseket eredményeztek, melyben visszatükröződik egy-egy földrajzi tájunk népességének korösszetétele, gazdasági tevékenysége, iskolázottsági szintje, vallási, politikai tradíciói, s még számos olyan elem, amely befolyással lehet az egyén vagy egy szűkebb közösség választási döntéseire.

12. ábra. Az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt) képviselőjelöltjeire leadott szavazatok aránya választókerületenként. - X = MSZMP-képviselőjelölt nélküli választókerület

Distribution of MSZMP (Hungarian Socialist Workers' Party) votes. - X = no MSZMP candidate

Hazánk még nem teljesen kialakult politikai térképén felsejlik egy politikailag nehezebben mobilizálható, konzervatívabb Kelet-Magyarország, és egy roppant eklektikus, de alapjában véve mégiscsak liberálisabb és aktívabb Dunántúl—Budapest kettős. A K-i országrészt politikai konzervativizmusát jelzi pl. az, hogy a volt állampárt ideológiai örököse, az MSZMP csak itt volt képes korábbi befolyásából valamit megőrizni, ami a párt választási eredményében is jól visszatükröződött (12. ábra).

A K-i országrészt konzervativizmusa jelentős eltéréseket mutat - különösen a falvakban - a gazdasági élet hagyományai és a kialakult politikai tradíciók szerint. Az Alföldön még napjainkban is jórészt a földhöz való viszony határozza meg a választók politikai álláspontját, míg az Északi-középhegység területén a katolikus vallás erős hagyományai néznek farkasszemet a kommunista, szociáldemokrata eszméirányzatokkal. A Dunántúlon külön politikai földrajzi elemzést érdemel az MDF-SZDSZ tengerből szigetszerűen kimagasló kisgazda-szocialista Somogy megye.

A múlt hagyományainak továbbélésére, a történelmi gyökerek fontosságára számtalan jel utalt a választások során. Így pl. a környező országokban élő magyar nemzetiségek sorsa érezhetően nagy hangsúlyt kapott a két világháború közötti választások során. Ez most sem volt másképp, amihez a választások előestéjén

kirobbant marosvásárhelyi magyarellenes vérengzés szolgáltatót külön apropót. Mindezekon túl a kereszténydemokraták Vas megyei és nógrádi, vagy a szocialisták Somogy megyei jó szereplésében is a politikai tradíciók játszottak érezhető szerepet.

A pártrendszer és a voksok megoszlása az 1945-ös választásokkal mutatott némi analógiát. A második világháborút követően egy kényszerpályára vezetett ország tekintélyében megtépzott népe szavazott a maihoz igen hasonló körülmények között a családi, nemzeti hagyományokat őrző, konzervatív elveket hirdető Kiszgazdapártra 57%-os arányban. Ez az arány kísértetiesen hasonlít a három, lényegében egyformán kereszténydemokrata ideológiát valló jobbközép párt mostani eredményére (56%). Kérdés, hogy a jelenlegi parlamenti pártstruktúra mennyiben felel meg a tényleges társadalmi tagoltság adta szükségleteknek?

Az tény, hogy a választások nyomán körvonalazódn látszik hazánkban is a modern politikai viszonyok szocialista-liberális-konzervatív háromszöge (bár még elég kialakulatlanul). A politikai balközépen pl. valójában betöltetlen maradt a szociáldemokrata párt pozíciója, ami látszólag a baloldal vereségére utal. Ez azonban csak részben igaz, hiszen az MSZP és a különböző baloldali pártocskák együttesen az első fordulóban még közel 24%-ot értek el, ami az általános baloldal ellenes hangulatot is figyelembe véve tűrhető eredménynek minősülhet. Két nagymúltú baloldali párt - MSZMP, MSZDP - pedig csak kevéssel maradt el a parlamentbe kerüléshez szükséges 4%-tól, ami a nem szavazók széles táborának társadalmi összetételét ismerve valóban a véletlenül múltott.

Érzésem szerint a jövőben a magyar pártrendszer lényeges átalakulása várható, ami elsősorban a parlamenti pártok számának csökkenésében, politikai súlyának átrendeződésében nyilvánul majd meg.

A *baloldali pártok* várhatóan a szocialisták mögött sorakoznak majd fel, de nem kizárt egy nyugati típusú nagy szociáldemokrata párt felemelkedése sem. Az újjászerveződő baloldal jelentős tömegbázisra lelhet, különösen a városokban, részint az 1990-ben nem szavazó rétegek mobilizálásával, másrészt a liberális pártokat támogató értelmiség egy részének elhódításával.

A *jobbközép pártok* várhatóan ugyancsak szorosabbra fűzik politikai együttműködésüket a jövőben, s mivel mindhárom párt tagja a Kereszténydemokrata Uniónak, ezért nem kizárt egy nyugat-európai típusú tekintélyes konzervatív, vagy kereszténydemokrata típusú párt kialakulása (akár sorozatos fúziókon keresztül is).

A *centrumpártok* esetében inkább a térvésztes esélye a nagyobb, különösen ha összevetjük a hazai liberálisok 30%-át az európai testvérpártok elmúlt évtizedben elért eredményeivel, ami csak ritkán volt kétszámjegyű.

Az ismertetett átrendeződés azonban csupán hipotetikus, s egy hosszan tartó politikai érlelődés eredményeként következhet be. Annyi viszont már most sejthető, hogy ha a jövőben meg is fog változni az egyes pártokra leadott voksok aránya, a választók politikai hovatartozása földrajzilag még sokáig változatlan marad.

IRODALOM

- ARCHER, J.C. 1988. Macrogeographical versus microgeographical cleavages in American presidential elections, 1940-1984. - *Political Geography Quarterly* 7. pp. 111-126.
- BALOGH S. 1975. Parlamenti és pártarcok Magyarországon 1945-1947. - Kossuth Kiadó, Budapest, 631 p.
- BALOGH S. 1984. Választások Magyarországon 1945. - Kossuth Kiadó, Budapest, 179 p.
- BENE L. (szerk.) 1948. Az 1945. évi demokratikus községi választások mérlege. - Budapest, 16 p.
- BEREZKIN, A.V. et al. 1989. The geography of the 1989 elections of Peoples' Deputies of the USSR. - *Soviet Geography* 30. pp. 607-634.
- BUSTEED, M.A. 1975. *Geography and Voting Behaviour*. - Oxford University Press, Oxford
- GERŐ A. 1988. Az elsőpró kisebbség. - Gondolat, Budapest, 293 p.
- HAJDÚ T. 1985. Választójog 1918-1919-ben. - *História* VII. 5-6. pp. 49-51.
- HANN, C.M. (ed.) 1990. *Market Economy and Civil Society in Hungary*. - Frank Cass, London, 186 p.
- JOHNSTON, R.J.—O'NEILL, A.B.—TAYLOR, P.J. 1983. The changing electoral geography of the Netherlands: 1946-1981. - *Tijdschrift voor Econ. en Soc. Geografie* 74. 3. pp. 185-194.
- JOHNSTON, R.J. 1986a. Places and votes: the role of location in the creation of political attitudes. - *Urban Geography* 7. pp. 103-106.
- JOHNSTON, R.J. 1986b. Places, campaigns and votes. - *Political Geography Quarterly* 5. (Supp.) pp. 105-119.
- JOHNSTON, R.J. 1987. The geography of working class and the geography of the Labour vote in England 1983: a prefatory note to a research agenda. - *Political Geography Quarterly* 6. pp. 7-16.
- JOHNSTON, R.J. 1988. Changing voter allegiances in Great-Britain, 1979-1987: an exploration of regional patterns. - *Regional Studies* 22. pp. 179-192.
- JOHNSTON, R.J.—HONEY, R. 1988. The 1987 general election in New-Zealand. - *Political Geography Quarterly* 7. pp. 363-368.
- KOLOSI T.—KOVÁCS R.—TÓKA G. 1990. A választók társadalmi és politikai arculata. - In: ANDORKA R.—KOLOSI T.—VUKOVICH GY.: *Társadalmi riport, 1990*. - TÁRKI, Budapest, pp. 569-590.
- KONKOLY T.GY. 1927. Az 1926. évi országgyűlési képviselőválasztás eredménye. - *Statisztikai Szemle* 1. pp. 1-44.
- KOSÁRY D. 1985. A polgári parlament megszületése Magyarországon. - *História* VII. 5-6. pp. 30-32.
- KOVÁCS Z. 1990. A választások földrajza. - *Élet és Tudomány* 18. pp. 552-554.
- LACOSTE, Y. (ed.) 1986. *Géopolitiques des régions francaises*. - 3. vols. Fayard, Paris
- LOMAX, B. 1990. Endgame in Hungary. - *The Journal of Communist Studies*. 6. 2. pp. 190-193.
- MARTIS, K.C. 1988. Sectionalism and the United States Congress. - *Political Geography Quarterly* 7. pp. 99-110.
- MÁDAI L. 1947. A választási statisztika néhány időszerű kérdése. - *Statisztikai Szemle* 9-10. pp. 370-374.
- MUCSI F. 1985. „Haza csak ott van, ahol jog is van...”. - *História* VII. 5-6. pp. 46-49.
- Parlamenti Almanach 1990. - Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest, 272 p.
- PASSCHIER, N.P. 1987. Centru-partij en NSB: een vergelijking vanuit het sociaalecologisch gezichtspunt. - *Geografisch Tijdschrift* 21. pp. 39-50.
- PÖLÖSKEI F. 1985. Választójog, parlamentarizmus 1919 után. - *História* VII. 5-6. pp. 54-56.
- PRESCOTT, I.R.V. 1972. *Political Geography*. - Methuen and Co., London
- RUSZKAI M. 1959. Az 1945 előtti magyar választások statisztikája. - *Történeti Statisztikai Közlemények* 3. 1-2. pp. 11-57.
- SAVAGE, M. 1987. Understanding political alignments in contemporary Britain: do localities matter? - *Political Geography Quarterly* 6. pp. 53-76.
- SIEGFRIED, A. 1949. *Géographie Électorale de l'Ardeche sous la III République*. - A. Colin, Paris

- SZOBOSZLAI GY. 1990. Politikai tagoltság, 1990 - a választások tükrében. - Társadalmi Szemle 45. 8-9. pp. 18-31.
- TAYLOR, P.J. 1985. The geography of elections. - In: PACIONE, M. (ed.) Progress in Political Geography Croom Helm, London, pp. 243-292.
- TAYLOR, P.J.—JOHNSTON, R.J. 1979. Geography of Elections. - Penguin, London, 516 p.
- VANLAER, J. 1984. Géographie des élections européennes de juin 1984. - Revue Belge de Géographie 108. pp. 3-54.

POLITICAL GEOGRAPHICAL IMPLICATIONS OF THE 1990 HUNGARIAN PARLIAMENTARY ELECTIONS

by *Z. Kovács*

S u m m a r y

The objective of this paper is twofold: (1) to examine the Hungarian electoral law with special emphasis on its geographical and historical aspects, and (2) to analyze the spatial pattern of voter participation and political party support in the 1990 Hungarian elections.

One of the best examples of the immediate emergence of a competitive multiparty electoral system in Eastern Europe is Hungary. Political groups of various types began forming in Hungary in the late 1980s. In January 1989 then ruling Hungarian Socialist Worker's Party started roundtable negotiations with these opposition groups regarding the possibility of amending the constitution and establishing a multiparty political system. Due to the talks a democratic election law emerged and the political parties became legal in Hungary.

In November 1989 a national plebiscite ratified the negotiated reforms. The extremely generous criteria of the new election law allowed a proliferation of parties. Ultimately 65 parties met the legal registration deadline of January 31 1990 for participation in the round one election.

The new Hungarian electoral law is in fact a theoretical compromise between the concept of strict geographical and proportional political representation. One hundred seventy six (176) of the 386 elected parliamentary seats are chosen by single-member election districts. Each county and Budapest is divided into single-member constituencies. A representative is elected from a district if he or she receives a majority of the vote in the first round election.

The election law requires that over one half of the electorate must vote in the first round. If no candidate receives a majority in the first round or the election turnout is less than fifty per cent, a second round voting must take place.

Two hundred ten (210) seats are chosen by way of proportional representation. Proportional election occurs by way of two methods (1) county lists (152 seats) and (2) national list (56 seats). The distribution of the county parliamentary seats is based upon the proportion of party vote in that county. Whereas the national party lists are elected by way of „scrap” (that is unused) votes of all the unsuccessful district party candidates and the party county lists.

The first round of the multiparty elections took place on the 25th March 1990. Because of the low threshold of district ballot participation and low criteria of party eligibility allowed in the election law, only five of the 176 single-district seats were won in the first round. However, 120 of the 152 allowed county list seats were allocated and six parties emerged with enough votes (4%) to win seats. These were the Hungarian Democratic Forum, which defines itself as an anti-communist pro democratic movement in the center of the political spectrum, the liberal League of Free Democrats, the reconstituted, historical Independent Smallholders' Party with strong concern for rural values, the Hungarian Socialist Party, the Young Democrats (FIDESZ) and the centre-right Christian Democratic People's Party.

In the first round of the elections 65% of the potential voters cast votes, which can be considered fairly low participation by western standards. The participation rate has noteworthy geographical variations (*Fig. 1*). On the national scale the participation rate in the western portion of the country was much higher than in the eastern districts. The explanation of this pattern is partially derived from Hungary's geographical position of human geography. Western Hungary is more urbanized, has a higher educational level, and has a more western orientation than Eastern Hungary. In addition the east has a higher proportion of elderly and Gypsies who generally have lower political activity. The turnout within Budapest also had a high geographical variation (*Fig. 2*). The highest rate was in the western, Buda side, which is traditionally the enclave of urban intelligentsia, and upper-middle class. The lowest voter participation was measured in the southern working class areas.

There is also significant spatial differences in the distribution of political party support in the Hungarian elections. In the first round the conservative Hungarian Democratic Forum (MDF) received 24.71% of the vote and emerged as the leading party. The MDF did well in all regions, especially in the central and southern parts of the country (*Fig. 5*). Their populist and slightly nationalist program was favourable received by the petty bourgeois and lower middle class.

Surprisingly the liberal Free Democrats (SZDSZ) attained the greatest support among the lowest and highest social strata. Geographically their support was the highest in the capital and in the western part of the country (*Fig. 6*).

In the 1945 elections the Independent Smallholders' Party (FKgP) won an absolute majority with 57% of the vote. This time the party obtained a disappointing 11.76%. The Smallholders' Party received its highest percentage on the southern and eastern plain areas where the agricultural sector still dominates (*Fig. 7*).

The Hungarian Socialist Party (MSZP) received 10.8% of the first round vote, and emerged as the fourth largest party, although vast majority of the electorate viewed them as the successor of the once ruling Communist (MSZMP) Party. The Socialist vote was spatially the most balanced among the parties, although in Budapest and in the bigger towns they achieved better scores (*Fig. 8*).

The League of Young Democrats (FIDESZ) logically found its greatest support in the university and college towns and in the larger urban centres (*Fig. 9*). The Christian Democratic Party (KDNP) received 6.46% of the first round vote with strongholds in northern and western Hungary. Since the KDNP has a close relationship with the Catholic Church, the major religion of Hungary, the party did best in the areas of the heavy religious participation and church attendance (*Fig. 10*).

The 1990 Hungarian parliamentary elections had a significant geographical component to the voting. The final chapter of the paper highlights a number of variables, which are strongly related to the spatial pattern of voting in Hungary, and draws several conclusions. These findings are under publishing in English in international periodicals.

Translated by the author